

10. Скрипник Л. Трагедія роду і народу (за романом «Вершники» Ю. Яновського). *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 39–43
11. Стоян М. Доброго дня, Юрію Івановичу!: Зустріч з Ю Яновським. *Кіровоградська правда*. 2002. 15 жовтня. С. 3.
12. Целих Ю.Г. Юрій Яновський. *Літературна Україна*. 2002. 29 серпня. С. 7.
13. Шарова Т., Землянська А., Шаров С. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». 2019. № 8(76). С. 119–122.
14. Шарова Т., Землянська А. Життя як політ: художні доміанти творчості Володимира Родіонова: монографія; [передм. проф. І.Л. Михайлина]. Харків : Федорко, 2017. 196 с.
15. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30-х рр. ХХ ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 10. С. 124–132.

Гон О.М.

доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОМАНТИЗМ У МОДЕРНІСТСЬКИХ ЕПОСАХ ПАУНДА ТА КЛЕНА

Анотація. Конститутивним інгредієнтом ідейно-тематичних і генологічних особливостей ліро-епічних поем «Cantos» Езри Паунда та «Попіл імперій» Юрія Клена є притаманний романтичній поезії процес індивідуалізації змісту й форми традиційних жанрів. Ця тенденція актуалізована в інтеріоризації епічного й історичного дискурсу в модерних епосах.

Ключові слова: Паунд, Клен, романтизм, модернізм, епос.

Gon O. M. Romanticism in the modernist epics of Pound and Klen.

A constitutive ingredient of the ideological, thematic and geneological features of the lyric epics «Cantos» by Ezra Pound and «Ashes of Empires» by Yurii Klen is the process of individualization of the content and form of traditional genres inherent to Romantic poetry. This trend is actualized in the internalization of epic and historical discourse in modern epics.

Key words: Pound, Klen, Romanticism, Modernism, epic.

У програмних есеях Дмитра Наливайка, що центруються навколо проблеми романтизму та націоналізму в філософсько-естетичній думці XIX ст. загалом і її актуалізації в творчості Тараса Шевченка зокрема [6, 7], масштабно й глибоко висвітлено концепційно-структурні рівні художнього тексту, які спонукають задуматися над пізнішими аватарами ідейно-тематичних і генеологічних особливостей романтичної поезії в ліро-епічних поемах XX ст. – «Cantos» Езри Паунда та «Попелі імперій» Юрія Клена. Окреслене Наливайком завдання – виявлення в романтичній поезії, зокрема народно-фольклорного кшталту, процесів індивідуалізації фольклорного змісту й форми [6, с 27] – транспонується нами в спробу визначити романтичні поетикальні стрижні в інтеріоризації епічного й історичного дискурсу Паунда та Клена, зокрема – контекстуалізації модерністських творів в естетичних теоріях Гердера.

Таке наукове завдання й ракурс дослідження видаються актуальними та валідними, наприклад, з огляду на пролептичне прочитання Шевченкового поетичного доробку Джорджем Грабовичем. У ньому американський критик, наприклад, виокремлює такі поетикально-парадигматичні риси, як поліфонічність авторських голосів, наративні стратегії, трансгресія жанрових конвенцій, інтертекстуальність – художні прийоми, котрі свідчать про «нехай і завуальовану, але формально й технічно витончену творчість, що спиралася на низку романтичних умовностей, але водночас відходила від них і передбачила пізніші, навіть модерністські інновації» [11].

Порівняльне прочитання ідеологічних настанов, структур, поетики, тропів і стилю в «Піснях» Езри Паунда та «Попелі імперій» Юрія Клена має за мету розширити перспективи вивчення міжкультурних обмінів між американським та українським

модернізмами. Критична оптика поетичної версифікації історії демонструє як суттєву структурну спорідненість художніх концепцій і наративних стратегій у цих епічних поемах, так і істотну розбіжність між циклічно-міфологічною та (пост)романтичною міленарно-телеологічною ідеологією, відповідно, Паунда та Клена.

Комплексний і послідовний компаративний аналіз творчості Паунда і Клена сприяє визначенню специфіки національних поетичних модернізмів, відображених у взаємозв'язках між внутрішньою сутністю ліричного «я» та епічною традицією. Український і американський модерні епоси свідчать про пошук відповідних суб'єктивних способів описати дійсність, що призвело до наративної техніки версифікованої історії, де рефрени усталених поетичних жанрів оприявнюють конденсацію семантичної енергії історичного дискурсу та висвітлюють континуум культури на тлі художньої географічно-часової дискретності.

Актуальність порівняльного вивчення українського та американського епосу ХХ ст. органічно пов'язана з сучасними транснаціональними тенденціями паундіани, яка є переважно сино- та японоцентричною. Українська компонента може бути бажаним доповненням до трансатлантичних досліджень Паунда.

В історії літератури категорія «епосу» – великого за розміром пісенно-розповідного тексту на героїчну тематику – насичена конотаціями унікального статусу твору, його глибокого й визначного національного і навіть універсального значення, пов'язаного не тільки з масштабним і всеохоплюючим наративом, але й особливими, доскональними естетичними та поетичними якостями.

В засадничому для романтичної естетики есеї «Поетичний принцип» (The Poetic Principle, 1849) Едгар По проголосив, що епоха манії епосів, ця «художня аномалія», завершена [13, с. 124]. Песимістичний прогноз американського поета відлунує в негативістському приписі британського теоретика модерністського письма Т. Е. Г'юма (Lecture on Modern Poetry, 1908): «Припущення, що у модерній поезії з'явиться митець, який зможе синтезувати весь досвід сучасної людини у формі великого епосу є повним нерозумінням тенденцій модерної поезії» [12, с. 72].

Історико-діахронічний погляд на американську літературу засвідчує, що епічні поеми символізують спроби створення національного епосу, «формат» якого міг віддзеркалити грандіозний суспільний експеримент Американської революції. Модерні трансформації й зміни традиційних епічних модусів і конвенцій, які вивершилися експериментами Паунда й Г. Крейна, започаткував новатор епічного поетичного дискурсу США – Волт Вітмен. У передмові до «Листя трави» 1855 р. він висловився, що справжня американська поезія не «повинна бути описовою чи епічною». Але демонстративний виклик зачину «Пісні про себе» – I celebrate myself, and sing myself [17, с. 84] – іронічно покликається на початок Вергілієвої «Енеїди»: «Збройного славлю звитяжця» (пер. Миколи Зерова). Подібні «юкстапозитні» алюзії, що охоплюють одночасно війну («Іліада») і людину («Одіссея»), складають смислотворний інгредієнт модернізму.

У дискурсивному плані структура сюжету «Попелу імперій» і «Пісень» розгортається у символічному зіставленні пекельного актуального з едемичним минулим. У цьому сенсі хронотоп американського й українського модерного епосу суголосний з Шевченковою історіософією долі України, в якій, за словами Д. Наливайка, «її минуле й майбутнє набувають обрисів міфологеми, що базується на біблійно-християнських та етнонаціональних архетипах і не пізнається й не обґрунтовується раціонально, а скоріше прогрівається й подається на семантичному й риторичному рівнях як свого роду одкровення» [6, с. 32]. Так, у «Пісні VIII» Паунд описує запеклу суперечку між Істиною і Калліопою, музою епічної поезії [14, с. 28]. Лайка і взаємні образи закінчуються перемогою Істини над майстерно відтвореною, цілісною моделлю реальності, яку представляє стародавній літературний епос. Тріумф Істини над Калліопою можна тлумачити як свідчення того, що архітектоніка оновленого епосу буде визначатися не ретардацією дії – одним із традиційних художніх засобів, що притаманні епосу як жанру, оскільки вихідний пункт і розв'язка сюжету визначена культурою і традицією, а спроба створення нової реальності. Взаємозв'язок між Кліо, музою історіографії, та Калліопою, музою епічної поезії, маркує діаметрально протилежні концептуалізації між привілейованою та вторинною

функцією історика й оповідача в українських та американських модифікаціях інваріанта поетичного епосу.

Попри цю відмінність, тенденція до інтеріоризації художньої картини світу та національної історії в епосах Клена та Паунда кореспондують із поетикою романтизму в творчості Шевченка, коли «особистісні ліричні мотиви та настрої виходять на поверхню і посідають значне місце, але не стають самоправно домінуючими в цілісності його поезії; відбувається феноменальне взаємопроникнення «Я» поета і України, але аксіологічним центром цього поетичного світу лишається Україна, яка в його структурі виступає водночас суб'єктом і об'єктом [7, с. 9].

У новаторських, неокласицистичних поетичних прийомах Паунда відчитуються істотні точки дотику з філософськими конструктами Гердера, які поєднують історичний і етнографічний підходи, що підривають підмурівки поетики класицизму з його твердими приписами й телеологічною концепцією історії. У теорії поезії Гердера, яка спирається на історичні первні, висновують його інтерпретатори, постулюється «поетика, вільна від шаблонів і уніфікованих форм», що імпліцитно суголосне й естетичним критеріям Паунда [16, с. 35].

У контексті історії вивчення європейського епосу варто згадати, що трансцендентальне розуміння естетики і транскордонного культурного обміну Гердера ґрунтується на піонерському для того часу потрактуванні самоцінності начала народної творчості. Закономірним виглядає його захоплення поемами Оссіана. Нехай «переклад» Джеймса Макферсона виявився лише літературною містифікацією (згадаємо молодого Гете, котрий заходився вивчати гельську, щоб читати цей епос в оригіналі), для Гердера національна автентичність і відтворення народної мови важать більше за довершені форми класицизму. Зв'язки між народним, національним і модерним, про які пише С. Павличко принагідно формування естетичних концепцій Ігоря Костецького під впливом модерністських письменників, яких він перекладав, повною мірою кореспондує з «транскордонною» образністю Паунда: «І народне, і модерне для Костецького було понаднаціональним, у той час, як національне – обмеженим, вузьким і могло хіба що зробити внесок у процес загального синтезу нового мистецтва» [8, с. 139].

Творчість Паунда-компаративіста теж продовжує наукову траєкторію, накреслену Гердером, якого вважають одним із фундаторів порівняльного літературознавства на засадах зіставлення мистецьких творів, що належать до різних, просторово й часово віддалених традицій і культур. Такий «юкстапозит», якщо скористатись лінгвістичним терміном, котрий означає кількаосновне складне слово введене в український науковий дискурс А. О. Білецьким, був започаткований, зокрема, теоретиками й практиками романтизму – Гердером, Фрідріхом і Августом Шлегелями. Вони свідомо відкинули національні кордони й поєднали в юкстапозит «німецьких мінезингерів, трубадурів Провансу, іспанські балади та литовські народні пісні» [15, с. 5]. Їхні міжкультурні концепції можна розглядати як генезу феномену, що його за посередництва Weltliteratur Гете вже у ХХ ст. Паунд розгорнув до масштабів своєрідного модерністського «окцидентально-орієнтального дивана» в «Піснях», у яких взаємодоповнюваність східних ієрогліфів і західної орфографії слугує важливим компонентом смислогенези й герменевтичного інструментарію створення нового епосу.

Поряд з очевидними паралелями й «слідами» Гердера в естетичних побудовах Паунда не менш вагомими вважаємо й докорінні відмінності. Головною з них виступає самовартісне значення, яке Паунд надає своєрідній концепції «фабуляції історії». Вона вибудована на привілейованому статусі поезії, котра вища за історичний консеквентний наратив. Олександр Михайлов, перекладач і коментатор творів Гердера, підкреслює важливу для наших спостережень етимологію одного з центральних понять німецького філософа – analogos, що його історик вживає в сенсі «відповідний змісту, розуму, або, за Гердером – «Задуму». Аналогічні явища, розмірковує дослідник, «містять у собі один зміст – Logos або ratio. Різні явища, будучи аналогічними, однаково співвідносяться із «Задумом», а «велика Аналогія» є відповідність усього створеного світу задумом творця [1, с. 653].

У нових історичних, культурних, наукових і політичних умовах «один зміст» уже виглядає анахронізмом, адже всесвіт пізнається індивідуальною свідомістю, яка віддзеркалює світовідчуття анатомізованої, відчуженої особистості пост-епічного модернізму. Як

пише Паунд, «вся божественна комедія розгортається всередині нас. <...> Так чи інакше, істинна гармонізація полягає в заглибленні у власне «Я» [9, с. 206]. В епістолярії Клена шедевр Данте теж виступає претекстовою матрицею художнього осмислення проєкцій України в історії Європи першої половини ХХ ст.: «Я тепер пишу велику поему, свого роду Божественну комедію, яка має охопити всю сучасність, починаючи від років перед Першою світовою війною і закінчуючи теперішніми днями» [3, с. 167].

Інтеріоризація епічного дискурсу, переломлення його променів крізь призму споглядання й занурення у внутрішній світ поступової людини маркується Паундом написанням «Божественної комедії» малими літерами. З іншого боку, сама назва епосу «Пісні» недвозначно підкреслює фактичну безіменність твору, його апеляцію до традиції й фактичне розчинення у ній. Словесно-музична назва маркує вектор руху *ad fontes*, до ритуальних хорових пісень античності. Розпливчасто-динамічна, химерно-мінлива структура «Кантос» безпосередньо корелює з поетикою усних давньоіндійських творів, про які П. Гринцер пише так: «Проблеми авторства, оригіналу, інтерполяцій, точного датування того чи іншого пам'ятника або якогось певного шару в ньому – це проблеми писемної літератури. Усний пам'ятник не знає ні автора в звичайному розумінні цього слова, ні твердо встановленого тексту, ні точної дати створення, ні відокремлених непроникними бар'єрами редакцій. Він не статичний, а існує в мінливій, динамічній традиції, постійно змінюючись і в той же час залишаючись одним і тим самим твором. Він одночасно цілісний і суперечливий, єдиний і різноманітний, аморфний і організований, тому що при кожному своєму виконанні – нехай навіть віддаленому від іншого на сторіччя – він як традиційний, так і імпровізований [2, с. 14].

Паундові новації в модерному, неосинкретичному епосі пов'язані зі структуруванням, версифікацією і текстуалізацією історії, котра вибудовується не дорефлексивним логосом, а індивідуальним словом алієнованої людини, в епоху, коли – за висловом Юрія Клена – «Зміст логоса втрачає слово» [4, с. 148].

Поема Клена «Попіл імперій» є важливим літературним явищем нового синкретизму ХХ ст. Сам поет називав свій твір епопеєю, і вже в цьому вгадується спроба висловити експериментальні поетикальні

модальності, пов'язані з деконструкцією канонізованого жанру. Одним із таких способів є описаний М. Бахтіним феномен «романізації» епосу: конфлікти й трагедії сучасності змальовано Кленом у формі колізії незавершеного теперішнього з легендарно-міфологічним абсолютним претерітумом і фольклорним дорефлексивним минулим (Кощей, жар-птиця, цар-дівця і т. п.). На відміну від Паундового епосу, де історія наскрізно форматується і твориться внутрішніми інтенціями ліричного «Я» та представляє інтеріоризацію історії, опоетизована хроніка Клена настільки поглинає поета, що його голос стає невіддільним від ламентации про Україну та стає плачем самої України.

Отже, український і американський митці різняться у потрактуванні міфопоетичного хронотопу. Міфопоетичний час структурує виражальні засоби втілення часу в їхніх модерних епосах, конститутивні компоненти яких – власне міфічний і фольклорно-літературний час – іманентно відмінні. Вербальні засоби й ідейні стрижні нашарувань і конвергенції цих неспоріднених, ба більше, несумісних пластів оприявнює взаємопроникнення циклічного сакрального міфічного (Паунд) і лінійно-телеологічного профанного (Клен) історичного часу. Художньо-образна актуалізація такого синтезу з особливою рельєфністю маркує ідейно-структурні особливості конкретних творів зокрема та генологічну специфіку художньої творчості аналізованих письменника загалом.

Показово, що український і американський модерністи суголосно осмислюють, по-перше, колаж образної системи як *sine qua non* творення модерного епосу та, по-друге, аналогічно висловлюють усвідомлення проблематичності власної поетичної місії написання неосинкретичного, неканонічного жанру. Так, Паунд твердить, що «the modern mind contains heteroclit elements. The past epos has succeeded when all or a great many of the answers were assumed, at least between author and audience, or a great mass of audience. The attempt in an experimental age is therefore rash» [10, с. 200]. Примітно, що у Кленових спогадах «Про генезу поеми Попіл імперій» «гетеролітичні», тобто химерні, незвичні складові модерністської свідомості Паунда резонують у версифікаційній розмаїтості та образотворчих стратегіях протиставлення епохи «старої романтики» з «віком літака й атомової

бомби»: І ч. поеми склалася з найрізноманітніших уривків, писаних різними розмірами <...> Філософське обґрунтування її: ми бачимо тільки відтинки величезного килима, що проходить перед нашими очима, а тому не можемо уявити собі цілоти його узору <...> [5, с. 240–241]. А сповнений пристрасті й покори автокоментар Клена про «сміливий і зухвалий» задум модернізувати каталог жанрів тогочасної української поезії напрочуд точно передає «the rash attempt» (нерозсудливу, необачну спробу) Паунда: «Поема, що охопить життя цілої якоїсь доби чи народу з усіма його властивостями, виростає в епопею. Не кожному народові дано мати свою епопею. Найбільше пощастило грекам, що мають безсмертну Іліяду та Одисею, що охоплюють увесь побут народній того часу <...> Думка дати українській літературі епопею, якої їй бракує, надто, може, смілива й зухвала» [5, с. 239].

Отже, універсальність тези Д. Наливайка про те, що «романтизм характеризується передусім спрямуванням на внутрішній світ особистості, «суб'єктивної людини», і його індивідуалізоване вираження – це засаднича поетикальна настанова цього напрямку, що з певною варіативністю проявляється в різних його течіях [6, с. 27], верифікується та конкретизується в модерністських епосах Клена й Паунда.

Висновок Володимира Державина про унікальне місце епопеї «Попіл імперій» у номенклатурі національних проявів епічної поезії, яка, попри доволі умовну авторську жанрову дефініцію, збагатила «українське письменство одним з його наймонументальніших творів, суттю кажучи – доти небувалою в ньому поетичного жанру» [3, с. 168], уповні резюмує також і новаторство та неповторність Паундових «Пісень». Неосинкретичні ліро-епічні епоси українського й американського модерністів поєднані генетико-композиційною тяглістю, суттєвим елементом якої виступає притаманна романтизму зосередженість і художні проєкції внутрішнього світу особистості. На тлі схожого рецептивного пієтету до авторитету канонічних поетичних форм образна семантика, ідейно-тематичні комплекси Паунда та Клена присутньо різняться в аспекті функції історика й оповідача в модерному поетичному епосі.

Література

1. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. Москва : Наука, 1977. 703 с.
2. Гринцер П.А. Древнеиндийский эпос. Генезис и типология. Москва : Наука, 1974. 422 с.
3. Державин В. «Попіл імперій Юрія Клена» і новітня спроба переоцінки його поезії. Стефановська Л. *Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини (1945–1948)*. Частина II. Антологія першоджерел. Warszawa : UW, 2014. С. 151–168.
4. Клен Ю. Вибране. Київ : Дніпро, 1991. 461 с.
5. Клен Ю. Про генезу поеми «Попіл імперій». Стефановська Л. *Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини (1945–1948)*. Частина II. Антологія першоджерел. Warszawa: UW, 2014. С. 239–241.
6. Наливайко Д. Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму. *Магістеріум. Літературознавчі студії*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2005. Вип. 21. С. 21–35.
7. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм. *Слово і Час*. 2006. № 3. С. 3–21.
8. Павличко С. Ігор Костецький та Езра Паунд. *Сучасність*. 1992. № 11. С. 135–142.
9. Ezra Pound and Dorothy Shakespear. Their Letters, 1909–1914 / Ed. by Omar Pound and A. Walton Litz. New York : New Directions, 1984. 399 p.
10. Ezra Pound in Context / Ed. by I. B. Nadel. Cambridge, UK ; New York, Cambridge University Press, 2010. 497 p.
11. Grabowicz G. G. Taras Hryhorovych Shevchenko. The Literary Encyclopedia. URL: <https://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=13029> (дата звернення: 15.10.2022).
12. Hulme T.E. Further Speculations. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1955. 226 p.
13. Poe E.A. The Complete Poetical Works. New York : Thomas Y. Crowell company, 1922. 311 p.
14. Pound E. Cantos. New York: New Directions, 1986. 824 p.

15. Reichl K. Singing the Past. Turkic and Medieval Heroic Poetry. Ithaca and London : Cornell University Press, 2000. 221 p.
16. Richter S. A History of Poetics : German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770-1960. Berlin : Walter de Gruyter, 2010. 455 p.
17. The Oxford Book of American Poetry. Oxford: Oxford university press, 2006. 1132 p.

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Землянський А.М.

кандидат філософських наук,
доцент, методист навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ПОДОЛАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ» В ІНКЛЮЗИВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на матеріалі твору Аудгільд Сульберг «Хто проти суперкрутих»)

***Анотація.** У статті повість А. Аудгільд Сульберг розглядається в контексті інклюзивної літератури з позицій «мови ворожнечі», яку виказують по відношенню до головної героїні-аутсайдера однолітки. Проаналізовано рівні прояву вербальної дискримінації.*

***Ключові слова:** інклюзивна художня література, мова ворожнечі, людина з особливими потребами, вербальна дискримінація.*

***Zemlianska A.V., Zemlianskyi A.M. Overcoming «hate speech» in inclusive fiction (based on the work of A. Audhild Solberg «Who is against the superbitches»).** The article examines A. Audhild Solberg's story in the context of inclusive literature from the standpoint of the «hate speech» expressed towards the protagonist, an outsider in her school. There were analyzed the levels of verbal discrimination.*

***Key words:** inclusive fiction, hate speech, person with special needs, verbal discrimination.*